

Постіндустріальний процес як виклик для інституту держави

Євген Ніколаєв,
асистент кафедри політичної економії
факультетів управління і маркетингу
Київського національного економічного університету
ім. В. Гетьмана

У статті розглядаються деякі з нових викликів для державного регулювання, породжені переходом до постіндустріального суспільства. Аналізуються проблеми сучасних шляхів демократизації політичного устрою країни, захисту інтелектуальної власності та міжнародної конкурентоспроможності.

Остання науково-технічна революція викликала два загальносвітові процеси: глобалізацію і „постіндустріалізацію”, тобто початок переходу до постіндустріального суспільства в різних країнах і регіонах світу. Вважається, що постіндустріалізація і глобалізація – це форми прояву сучасної трансформації капіталістичної форми суспільно-економічного устрою. Технологічною основою цих процесів була поява і швидке розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), а отже між ними існує певний взаємозв’язок (див.: [14]).

Обидва ці процеси істотно впливають на діяльність держави. Достатньо дослідженим [2; 8; 9 та ін.] є зв’язок трансформації інституту держави з глобалізацією. Однак вплив постіндустріалізації на роль держави в суспільстві проаналізований ще не так широко.

Зв’язок постіндустріалізації з трансформацією держави слід розглядати за двома складовими. По-перше, державні інституції стають активним **суб’єктом** розбудови в тій чи іншій країні постіндустріального суспільства та економіки знань, з чим пов’язується необхідність впровадження нових форм інноваційної і технологічної політики. По-друге, сучасні постіндустріальні тенденції (а разом з ними й глобалізаційні, оскільки їх часто не можна відокремити) викликають зміну доступних державі інструментів впливу на суспільно-економічні процеси. Виникають нові завдання й умови, які політична влада має виконувати і враховувати. Тут маємо справу з державою як з **об’єктом** процесу переходу до

постіндустріального суспільства.

Перший із зазначених напрямів постіндустріальної трансформації функцій держави розглядався в численних працях (наприклад, [1; 7; 10; 13; 18]). У них викладено, зокрема, рекомендації щодо проведення інноваційної політики українською владою та проаналізовано сучасний стан її впровадження. Тому на цьому аспекті зупинятися не будемо. Зосередимося на державі як об'єкті переходу до постіндустріального устрою. Розглянемо, які нові виклики для державного регулювання породжуються почасти глобалізацією, але переважно трансформацією сучасної суспільно-економічної системи у постіндустріальну (або, іншими словами, інформаційну). Основні з цих викликів пов'язані, ймовірно, з проблемами демократизації, конкурентоспроможності і захисту інтелектуальної власності.

Суперечливий імператив демократизації

Одним з найцікавіших і одночасно вкрай неоднозначних сучасних процесів є демократизація політичних систем різних країн. Вплив глобалізації та постіндустріалізації на демократизацію різноспрямований і вкрай суперечливий.

В останні десятиліття загальна риторика міжнародних відносин зводиться до заклику всіх країн демократизувати свої політичні режими, проводити вільні вибори, забезпечувати громадянам політичні права і свободи, захищати права людини. Ідеології сприяння демократизації дотримуються США та ЄС, ООН і багато неурядових міжнародних організацій (наприклад, Amnesty International, Transparency International, Freedom House, фонд Дж. Сороса „Відкрите суспільство” тощо). Та ефективність цієї риторики далека від бажаної: у світі залишається багато країн з авторитарними або напівавторитарними політичними режимами.

Реальна картина (можливо, не позбавлена незначного ідеологічного спотворення) щодо демократизації розкривається у щорічних звітах „Свобода у світі” міжнародної організації Freedom House. Головним спостереженням, викладеним у звіті за 2007 рік [22], є те, що протягом останнього десятиліття відзначається стагнація демократизації. Йдеться про те, що після розпаду СРСР на початку 1990-х років, пройшла „хвиля демократизації” у постсоціалістичних країнах, за якої багато держав почали впроваджувати у себе демократичні процедури. Після 1996 року таких широких хвиль більше не спостерігалось, у більшості країн світу відбувалася повільна консервація політичних режимів. Іншими словами, за поодинокими винятками демократичні країни протягом останнього десятиліття залишалися демократичними, а авторитарні – авторитарними.

На середину 2006 року із 193 країн, які аналізує Freedom House, 123 є електоральними демократіями, себто в них відбуваються регулярні

всенародні вибори. Втім, вільні вибори не є безумовною ознакою демократичності політичного режиму певної держави в цілому. До числа демократичних („вільних”, тих, в яких забезпечується захист прав і свобод громадян) Freedom House відносить 90 країн (у тому числі й Україну), сукупне населення яких становить 3 млрд. осіб, або 46 % від світового. „Частково вільними” (себто напівдемократичними або напівавторитарними) є 58 держав з населенням 1,08 млрд. осіб (17 % від світового). Нарешті, „невільними”, авторитарними є політичні режими 45 країн світу. В них проживає 2,45 млрд. осіб, або 37 % населення планети. Отже, гасло демократизації всіх країн світу ще далеке від реалізації.

Навіть більше, деякі дослідники доходять протилежного висновку: глобалізація справляє прямий негативний вплив на демократичні процеси. Зокрема, Г. Вайнштейн зазначає, що попередній історичний розвиток призвів до формування сучасних національних держав, у яких стало можливим забезпечення реалізації принципу демократії „правління народу в інтересах народу”. Викликане глобалізацією переміщення певного обсягу влади на рівень наднаціональних утворень має наслідком звуження суверенітету і, відповідно, можливостей реалізовувати цей принцип. Теза про неможливість забезпечити стабільне функціонування ліберальної демократії в умовах передислокації влади з національного на міжнародний рівень висловлює багато західних політологів (Р. Даль, Е. МакГрю, Дж. Маркофф, М. Платтнер, Ф. Шміттер та ін.) [5, с. 4 - 5]. Однак уявляється, що, незважаючи на значну увагу до проблем глобалістики, вітчизняна гуманітарна наука ще не звернулася до аналізу цього аспекту проблеми.

Надії щодо посилення демократичних тенденцій покладаються на нові процеси, пов'язані з інформатизацією суспільного життя. В теорії, за концепцією так званої „електронної демократії”, вплив інформатизації на демократичні процеси видається оптимістичним. Передбачається, що завдяки поширенню інформаційних технологій, доступу до Інтернету громадяни матимуть ширше коло спілкування, полегшиться утворення суспільних груп за інтересами. Зміняться процедури прийняття політичних рішень. Завдяки новим комунікаційним технологіям люди зможуть брати безпосередню участь у виробленні державної політики. Виникне зворотний зв'язок від громадян до влади через новітні засоби комунікації (традиційні засоби масової інформації – це одностороннє надання інформації). Внаслідок цього підвищаться прозорість політичного процесу та підзвітність дій влади. Можливо, демократія стане менш „представницькою” та більш „прямою”, „партиципаторною”, наближеною до „афінської” своєї форми. Зрештою, більша відповідність дій політиків волі народу означатиме більшу політичну легітимність самої влади.

Така теоретична і практична побудова виникла не так вже й давно. „Твердження про благотворний вплив технологічного прогресу у сфері масових комунікацій на політичне життя суспільства та майбутнє

демократичної системи з'являються... не вперше. У тій чи іншій формі вони висловлювалися у 60 - 80-і роки, починаючи з перших кроків сучасної інформаційної революції" [4, с. 13]. Отже, тенденція посилення тиску суспільства на владу через нові технологічні важелі досить відома. Але вона має різні наслідки.

Одним них є реакційне намагання урядів різних країн посилити контроль над електронними медіа та Інтернетом, а також вживати заходів для зменшення свободи слова взагалі. Зокрема, доступ до Інтернету офіційно піддається цензурі в Китаї, що, враховуючи кількість населення в цій країні, викликає занепокоєння щодо глобальної свободи слова. У деяких інших країнах інтернет-технології нерозвинені або й заборонені взагалі. Певні спроби обмежити доступ до опозиційних інтернет-сайтів здійснювалися і в нашій країні під час президентських виборів 2004 року. Однак принципово нова риса інтернет-ЗМІ, порівняно з традиційними, на нашу думку, полягає в тому, що піддати їх тотальній цензурі, не забороняючи доступу до Інтернету в цілому, практично неможливо. Навіть за малого бюджету інтернет-ЗМІ мають можливість публікувати неприємну для влади інформацію, забезпечуючи доступ до неї усіх бажаючих. Спроби закрити доступ до певних сайтів, залишаючи доступною мережу Інтернет в цілому, закінчуються тим, що такі сайти фізично розміщуються на веб-серверах за межами країни, яка запроваджує цензуру, та виходять з-під контролю відповідних органів влади.

Другим проявом адаптації до нових викликів комунікаційних технологій є те, що держава сама починає проводити активнішу інформаційну політику. Органи влади посилюють увагу до роботи із засобами масової інформації та неурядовими установами, самі формують інформаційні нагоди та повідомлення, намагаючись подати результати своєї діяльності у вигідному для себе світлі. Невід'ємним атрибутом публічної діяльності органів влади як за кордоном, так і у нас стає підтримка власних інтернет-сайтів, на яких не тільки розміщується інформація про діяльність відповідного державного органу, але й забезпечується зворотний зв'язок з громадянами, надання ним певних інформаційних послуг. В електронну, опосередковану Інтернетом форму переходять окремі напрями взаємодії державних і недержавних суб'єктів економіки, такі як, наприклад, надання податкової звітності. У деяких країнах, зокрема в США та Естонії, здійснюються експерименти щодо голосування на виборах через Інтернет.

Теоретичне обґрунтування такої практики відоме як „електронне урядування”, або „електронна держава”¹. Ці назви застосовуються

¹ Обидва варіанти є правильними перекладами англomовного терміна „electronic government”. Річ у тім, що слово „government” вживається у двох значеннях. У вузькому сенсі воно позначає тільки уряд, тобто виконавчу гілку влади. У широкому сенсі під цим словом слід розуміти всю систему влади в цілому або весь бюрократичний апарат усіх рівнів державного управління в країні. З іншого боку, в певних контекстах доцільно розмежовувати

для позначення використання владою інформаційних і комунікаційних технологій з метою надання послуг громадянам. Причому спектр технологічних засобів доволі широкий, і він не обмежується Інтернетом. Можуть використовуватися традиційні та мобільні телефони, факси, документи з електронними чіпами, ЗМІ тощо. Мотивацією до застосування інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності органів влади може бути поліпшення ефективності владної діяльності, підвищення якості пропонованих населенню послуг, демократизація політичних процедур. Водночас електронне урядування не є аналогом традиційного уряду. Це лише новий спосіб взаємодії суб'єктів з метою підвищення ефективності надання державних послуг [19].

Така активна державна інформаційна позиція має і зворотний бік. А саме, активно вдосконалюються технології маніпулювання інформацією і масовою свідомістю громадян. Якщо в країні високий рівень свободи слова, який робить неможливою пряму цензуру інформації, то влада може здійснювати дезорієнтуючу інформаційну політику. Відповідні інструменти й методи розкриті в численних публікаціях. Досить відомі у цьому сенсі праці Г. Почепцова (наприклад, [16]). Співвідношення інтернет-технологій, на яких ґрунтується електронна демократія, досвіду створення електронного уряду, маніпуляції суспільною свідомістю і сучасних форм політичної комунікації розглянуто у праці М. Вершиніна [6, с. 80 - 132].

Наскільки можна бачити, одним з наслідків активного застосування інформаційних технологій є ефект „інформаційного шуму”, за якого ЗМІ поширюють стільки суперечливої інформації на певну тему, що зрозуміти, що відбувається насправді, а також відсіяти об'єктивну інформацію з потоку „інформаційного сміття” для рядового громадянина справа вкрай проблематична. Для автора наочним прикладом дії цього ефекту була політична ситуація в Україні 2007 року, коли відбувалися позачергові вибори до Верховної Ради. Хід подій до осені включно був досить точно спрогнозований експертами ще в березні, всі або майже всі основні учасники політичної боротьби розуміли відповідний сценарій та діяли за ним згідно з неопублічними домовленостями. Публічно ж політики говорили про абсолютно різні варіанти розвитку подій, ніби самі не розуміли, що відбувається насправді, а сам сценарій не афішувався й не пояснювався публіці. У такий спосіб відбувається віртуалізація інформаційного простору, втрата його зв'язку з реальними подіями.

Отже, оптимістичні очікування збільшення прозорості та підзвітності політичних процесів завдяки розповсюдженню ІКТ не завжди підтверджуються життям. „Реальна практика... надала... чимало переконливих свідчень зловживання інформаційними технологіями з метою ідеологічного впливу на маси. Піддані свого часу ідеалізації

наведені поняття за критерієм гілок влади. У цьому випадку поняття „електронна держава” буде родовим та включатиме явища „електронного урядування”, „електронного парламентаризму” та „електронного правосуддя”.

тенденції формування „глобального села” виявилися насправді тенденціями **примітивізації суспільної свідомості, її... стереотипізації...** Поступово все більше поширювалася тривога щодо використання цих технологій для маніпулювання суспільними настроями; для зміцнення за їх допомогою ієрархічних інститутів влади та реалізації корисливих інтересів власників ЗМІ; для спотворення реальної сутності суспільної волі та політичних запитів мас; нарешті, для створення нових форм тоталітаризму і контролю над суспільством в дусі оруеллівської антиутопії Старшого Брата (підкреслено мною. – **Є. Н.**) [4, с. 14]. Так процес, що потенційно демократизує суспільну сферу, може діалектично перероджуватися на цілком протилежну за своєю сутністю тенденцію. Поки що теза про використання інформаційних технологій для тоталітаризації суспільства у країнах з міцними демократичними традиціями є гіпотетичною, оскільки таких крайніх наслідків ще не спостерігалось, однак існування відповідної (протилежної стосовно демократизації) мети застосування засобів впливу на масову суспільну свідомість ігнорувати не слід.

Важливо додати, що вся теоретична конструкція розбудови електронної демократії на практиці наштовхнулася на одну психологічну перепону. Незважаючи на появу і розвиток технологій, які уможливають тісніший контакт представників влади і рядових громадян, самі громадяни в розвинених країнах не виявляють особливого прагнення брати участь у „прямій інтернет-демократії”. Далекі не для всіх користувачів Інтернету цікаво відвідувати сайти державних установ і висловлювати думки з того чи іншого питання. Технологічна можливість здійснювати це, отже, **не підкріплюється відповідним бажанням самих людей.** Внаслідок цього виникає скептицизм щодо можливості втілити ідеали „електронної демократії” на практиці. Відтак можна зробити прогноз, що, незважаючи на привабливі теоретичні міркування, використання ІКТ у взаємодії недержавних суб’єктів з органами влади насправді обмежиться певними технічними напрямками на зразок надсилання податкової звітності електронною поштою. Натомість активізація участі громадян у „електронізованому” політичному процесі не відбуватиметься через небажання самих громадян до цього вдаватися. Наголосимо, що зазначене не стосується активного використання інформаційних технологій для організації акцій політичного протесту та мобілізації людей з цією метою. Мається на увазі винятково пасивність людей щодо конструктивної індивідуалізованої роботи з владою, яку новітні технології не долають.

Роль держави у визначенні режиму інтелектуальної власності

Ще одним безпосередньо пов’язаним з постіндустріалізацією імперативом для держави є політика у сфері інтелектуальної власності.

Захист інтелектуальної власності означає застосування державою правових обмежень або заборони на вільне використання будь-якого

інтелектуального продукту (літературного твору, музичної композиції, комп'ютерної програми, рецептури ліків, промислової технології тощо) без дозволу власника відповідного права. Необхідність цього аргументується тим, що незахищеність об'єктів інтелектуальної власності позбавить їх творців можливості отримати дохід за свою інтелектуальну працю. Міжнародне правове поле в цій сфері є однозначним. Воно стимулює або навіть примушує кожну державу впроваджувати максимально жорсткий режим охорони інтелектуальної власності. Політичний і економічний тиск щодо цього суттєвий. Або країна забезпечує ефективний захист авторських прав і нематеріальних об'єктів промислової власності, або вона звинувачується у порушенні цих прав (піратстві), що може мати наслідком більш чи менш жорсткі міжнародні санкції.

Зокрема, приведення вітчизняного законодавства у цій сфері у відповідність з міжнародними договорами було обов'язковою вимогою в переговорах щодо вступу України до СОТ. Коли 2006 року Україна частково виконала цю умову, Сполучені Штати Америки відкрили доступ на свій ринок для низки українських товарів, вартість експорту яких до США на той час становила \$75 млн. [3]. Сьогодні неодмінним елементом практично всіх законів і підзаконних актів України, що стосуються розбудови інформаційного суспільства в нашій країні, є декларація про безумовне забезпечення захисту інтелектуальної власності згідно з світовою практикою. Ця декларація, зрозуміло, не виконується.

При цьому теоретичний аналіз проблеми інтелектуальної власності зводиться до двох радикально протилежних позицій, без „золотої середини”. На одному боці спектра маємо надзвичайно жорстку критику чинного правового та фактичного статусу інтелектуальної власності [11; 15]. Прибічники цієї позиції закликають до повного перегляду (аж до скасування) існуючих правових норм щодо власності на продукти інтелектуальної праці людини, у першу чергу у сферах авторського права і промислової власності на нематеріальні активи. Віддзеркаленням цієї позиції є одна з двох принципово різних концепцій розвитку інтелектуальної власності. Вона „виходить з того, що інформація, що створюється в суспільстві, є надбанням усього суспільства, а для відокремлених господарюючих суб'єктів [вона] постає як безмежний та безплатний ресурс, застосування якого має бути по можливості вільним і необмеженим. Ця концепція спрямована на стимулювання застосування... інформації, однак стимулювання її виробництва залишається при цьому серйозною проблемою (підкр. автора. – Є. Н.)” [13, с. 102].

Інша лінія аргументації також видається слушною, породжуючи водночас цікаву теоретичну суперечність. Прихильники захисту інтелектуальної власності наголошують на тому, що вона забезпечує отримання творцями інтелектуальних продуктів грошової винагороди за свою роботу. „Друга концепція виходить з повного й безумовного визнання [інтелектуальної власності]: створена в суспільстві інформація

вважається об'єктом власності її виробника. Ця концепція... спрямована на стимулювання **виробництва**... інформації, але стимулювання її застосування за такого підходу вимагає значних зусиль з боку держави. Суб'єкти господарювання, які застосовують... інформацію у виробництві, прагнуть оминати існуючу систему [інтелектуальної власності] та нерідко дублюють нововведення, створюючи ті ж самі винаходи і технологічні рішення „паралельно”... В такій ситуації ціна, яку суспільство платить за досягнення необхідного технологічного рівня виробництва, значно підвищується, а темпи технічного прогресу сповільнюються (підкр. автора. – **Є. Н.**) [13, с. 102].

Суперечність тут приховується не тільки в проблемі стимулювання виробництва чи застосування інтелектуального продукту. Вона лежить в площині співвідношення постіндустріалізму і капіталізму. Інтелектуальна власність є створеною державою юридичною основою, від якої залежать доходи сектора економіки, провідного в постіндустріальній економіці. Існування і гарантування державою цієї форми власності абсолютно необхідне для забезпечення нагромадження капіталу в інформаційному секторі. „Якщо капіталізм потребує освоєння нових ринків, то розвинена форма прав на інтелектуальну власність є необхідною для продовження такого освоєння” [12, с. 161 - 162]. Тобто, відмова від права інтелектуальної власності призвела б до заперечення основи, на яку спирається капіталістична форма суспільно-економічного устрою. З іншого боку, впровадження жорсткого захисту інтелектуальних прав у загальному випадку гальмує економічний розвиток країни. Роль держави у вирішенні цього породженого постіндустріалізмом питання є визначальною.

Парадокс полягає ще й в тому, що становлення постіндустріального суспільства та економіки власне й розглядається багатьма дослідниками як таке, що призведе до занепаду „заснованих на експлуатації капіталістичних відносин”. Як відомо, основою експлуатації, за марксистською теорією, є відчуження безпосередніх робітників від засобів виробництва. Вважається (хоча це й не безспірно), що в постіндустріальній економіці таке відчуження долається, оскільки в ній головним засобом виробництва є знання та інформація кожної конкретної людини, кожного працівника, які відчужити від їх носіїв неможливо. Відтак зникає підґрунтя експлуатації. Крім того, теоретики постіндустріального суспільства передбачали, що в ньому інформація як визначальний економічний ресурс поширюватиметься вільно і безперешкодно. Явище інтелектуальної власності запобігає вільному поширенню інформації та забезпечує збереження капіталістичного (себто, за визначенням, заснованого на експлуатації) типу суспільних відносин, а отже суперечить зазначеним рисам постіндустріалізму. І водночас, суперечачи сутності постіндустріальних відносин, інтелектуальна власність необхідна для їх становлення і розвитку.

Схоже, що такого роду міркування не беруться до уваги при визначенні

Євген Ніколаєв

державної політики щодо інтелектуальної власності ані в розвинених, постіндустріальних країнах, ані у нас. Сьогодні для розвитку економіки знань застосовується такий підхід до власності, який хоча й робить розвиток такої економіки можливим, водночас стримує та уповільнює його. Домінує друга з названих концепцій. Якісно інші принципи державної політики у цій сфері не виробляються, не готова їх запропонувати й наукова спільнота.

Постіндустріальні умови міжнародної конкурентоспроможності країни

В аналізі впливу глобальних процесів на національні суб'єкти завжди виникає контекст міжнародної конкурентоспроможності держав і регіонів. Такий контекст призводить до спостережень різного характеру. Зокрема, аби витримати тиск міжнародної конкуренції, країни вимушені поглиблювати економічне співробітництво з сусідами. Вітак посилюються інтеграційні процеси у всьому світі. Успішна інтеграція вимагає координації різних напрямів економічної політики на між- або наддержавному рівні, а отже й передачі відповідної частини суверенних повноважень кожної країни-учасниці інтеграційного об'єднання на відповідний рівень прийняття рішень ².

Ця ж міжнародна конкуренція спричиняє зміну критеріїв оцінки успішності економічного розвитку країни. Раніше країни порівнювалися переважно за макроекономічними параметрами (ВВП на душу населення, індекс цін, середній рівень доходу та купівельної спроможності населення тощо). В останні десятиліття на перший план виходять комплексні індикатори, які відбивають, по-перше, рівень добробуту населення (якість і тривалість життя, освіта, доступ до якісної води і харчування тощо), по-друге, якість бізнесового середовища (податкова система, легкість доступу до кредитів, адекватність монетарної політики, різні параметри інвестиційного клімату, ступінь корумпованості державного апарату, захист прав власності, судова система) та, по-третє, рівень технологічного розвитку країни. Отже, суто економічні індикатори замінюються багатofакторними показниками, які відбивають економічний, соціальний, технологічний, демографічний, інституційний та інколи й культурний стан розвитку країни.

Для порівняння рівня розвитку різних країн та оцінки рівня їх конкурентоспроможності широко застосовуються міжнародні рейтинги, кількість яких зростає. Відповідним чином змінюються й пріоритети діяльності національних урядів, які вимушені адаптувати свою політику

² Не деталізуватимемо особливості сучасних інтеграційних процесів, оскільки література з цього питання надзвичайно багата. Важливо наголосити на тісному зв'язку між глобалізаційними та інтеграційними процесами та на тому, що імператив інтеграції позбавляє державну владу повноважень з тих питань, прийняття яких переноситься на між- або наддержавний рівень.

до цих показників і параметрів. Отже, якщо в індустріальні часи метою суспільного розвитку було кількісне економічне зростання, виміряти яке можна було за допомогою кількох нескладних індикаторів, то в постіндустріальну, інформаційну епоху основною метою стає підвищення якості життя населення, яке оцінюється за багатьма параметрами.

Загальновизнаною стала теза про те, що в умовах глобалізації визначальним чинником підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни є її інформатизація і впровадження нових технологій. „Поняття міжнародної конкурентоспроможності наповнюється новим змістом. Суть його полягає в тому, що на етапі переходу людства до [інформаційного суспільства]... критеріями міжнародної конкурентоспроможності можуть стати два: кардинальне підвищення інтелектуального рівня як окремих індивідів у державі, так і всього суспільства загалом на основі застосування засобів інформатики... [і] гуманістична спрямованість економічної та іншої діяльності” [20, с. 150 - 151]. Саме держава має виконувати функцію такого спрямовування суспільного розвитку.

Додамо, що Україна повністю відчула на собі викликаний останньою науково-технічною революцією негативний процес, пов'язаний зі зміною характеру міжнародної конкуренції. Головна конкурентна перевага держави перейшла від наділення трудовими і природними ресурсами до можливостей щодо розробки й використання найновіших технологій. У зв'язку з цим розвинені країни спрямовують значні зусилля на запобігання появі нових технологій у решті країн світу, на знищення їх науково-технічного потенціалу. Відомо, що після отримання Україною незалежності один з перших ударів було завдано по її науковому потенціалу. Вчених було поставлено на межу виживання, а наукові інститути якщо не закривалися, то позбавлялися можливості розвитку. Зрозуміло, що основною причиною цього була загальна ситуація в країні, але не слід виключати й зовнішнього чинника. Тим більше, що деякі керівники високотехнологічних підприємств, які зустрічаються зі значними труднощами при просуванні своєї продукції за кордоном, висловлюють підозру, що політика перешкоджання розвитку високих технологій і сьогодні нав'язується Україні ззовні [17]. Через виняткову важливість володіння сучасними технологіями для забезпечення економічного розвитку ця проблема є суттєвим політичним викликом для будь-якої держави світу.

Проблематика постіндустріального (інформаційного) суспільства активно дискутується у колах вітчизняних науковців. Та в багатьох публікаціях бачимо певну пересторогу: мовляв, розмірковувати над цим добре, однак поки що ми перебуваємо далеко від відповідних проблем, оскільки нам слід спочатку відновити промисловість традиційних індустріальних галузей. Тут варто нагадати просте визначення постіндустріального суспільства, запропоноване Д. Беллом:

постіндустріальне суспільство – це суспільство, де в секторі послуг зайнято понад 50 % активної робочої сили. За офіційними даними Держкомстату, вже з 2001 - 2002 років в Україні у сфері послуг працює 53 – 54 % від загальної чисельності зайнятих. Тому ми вже живемо в постіндустріальному суспільстві, отже його проблеми ближчі для нас, ніж це видається на перший погляд.

Література:

1. **Бажал Ю.** Знаннева економіка: теорія і державна політика // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 71 - 86.
2. **Білорус О.** Економічна система глобалізму: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 355 с.
3. Будем считать, что исправились // „Експерт - Україна”. – 30 января 2006 г. – С. 44 - 45.
4. **Вайнштейн Г.** Информационная революция и демократия: ожидания, реальность, перспективы // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 7. – С. 13 - 21.
5. **Вайнштейн Г.** Меняющийся мир и проблемы функционирования демократии // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 9. – С. 3 - 17.
6. **Вершинин М.** Политическая коммуникация в информационном обществе. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2001. – 253 с.
7. **Гальчинський А., Гесць В., Кінах А., Семиноженко В.** Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2004. – 338 с.
8. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
9. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития / М. С. Горбачев и др. – М.: Альпина Паблшер, 2003. – 592 с.
10. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008 с.
11. Идеология интеллектуальной собственности. – <http://www.libertarium.ru/libertarium/intelprop>.
12. **Мей К.** Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2004. – XIV, 220 с.
13. **Нижегородцев Р.** Информационная экономика. Книга 3. Взгляд в Зазеркалье: Техничко-економіческая динамика кризисной экономики России: Монография. – Москва – Кострома, 2002. – 170 с.
14. **Ніколаєв Є.** Глобальний перехід до постіндустріальної формації // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Вип. 4 (59) / Наук. ред. І. К. Бондар. – К., 2006. – С. 25 - 29.
15. **Ніколаєв Є.** Економічний аналіз специфікації авторського права

як форми інтелектуальної власності // Економічна теорія. – 2007. – № 3. – С. 13 - 20.

16. **Почепцов Г.** Информационные войны. – М.: Рефл-бук, 2000. – 576 с.

17. **Рожен О.** Міняємо „часы” на годинник, або Доля нашого хай-тека в нових геополітичних умовах // Дзеркало тижня. – № 33 (662), 08.09.2007 р.

18. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К.: Основа, 2006. – 592 с.

19. Электронное правительство. – http://ru.wikipedia.org/wiki/Электронное_правительство.

20. **Ярова Н.** Проблеми розвитку міжнародної конкурентоспроможності в умовах переходу до інформаційного суспільства: досвід для України // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 5 (12). – К.: КНЕУ, 2002. – С. 149 - 155.

21. **Plattner M.** Globalization and Self-Government // Journal of Democracy. – July 2002. – P. 54 - 67.

22. **Puddington A.** Freedom Stagnation Amid Pushback Against Democracy. In: Freedom in the World 2007. – <http://www.freedomhouse.org/>.